

DOI: 13.33310/2519-2809-2019-47-1-63-66
УДК 94 (477.87)

ОТТИЛА ЙОВЖА

аспірант Національного університету державної служби,
м. Будапешт, Угорщина.

НОВИЗНА В ОЦІНЦІ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ Д'ЄРДЯ ДОЖІ ДО 500-РІЧЧЯ СЕЛЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

В науковій статті вивчаємо нові підходи щодо вивчення історичною наукою постаті керівника селянської війни 1514 р. – Д'єрдя Довжі. причини, хід та придушення селянського повстання, а також зміни в історіографії оцінки селянської війни. Намагаємося дати нову трактовку цього історичного процесу, який, у свою чергу, став одним з передумов втрати незалежності Угорського королівства після 1526 р.

Ключові слова: селяни, повстання, страта, дворянство, Д'єрд Дожа.

«Переформатування» угорської селянської війни та особи Д'єрдя Дожі у зв'язку з 500-річчям (2014 р.) початку повстання безумовно було своєчасним, оскільки протягом останнього століття його німб й історична роль були суттєво переоцінені. До 1991 р. ім'я Д'єрдя Дожі сприймалося суспільною думкою, як символ селянства, й через це і вивітрився звідти тому, що зникла потреба у революційних героях.

Історія селянської війни має велику джерельну базу та історіографію. Серед сучасників варто визначити істориків-церковників Д'єрдя Серемі [12], Антала Веранчича [14] та Іштвана Таурінуса [11], яки відверто висловлювали антиселянські думки. Хроністи Томаш Гелтаї [5] та Лайош Туберо [13] вже підходили до оцінки подій помірковано, наголошуючи на класових відмінностях. На початку ХХ ст. біографічні праці Шандора Маркі [7] та Вільмоша Фракної визвали жваву дискусію щодо оцінки постаті Д'єрдя Довжі та його селянського руху. На міжнародній науковій конференції в Сату-Маре (Румунія) з нагоди 500-ї річниці повстання історик літературної спадщини Бейла Помогач висновки підсумував так: «Інтерпретація постаті Д'єрдя Дожі та його війни, страшної смерті і політико-моральної спадщини, по суті, ніколи не була настільки однозначною, як інших, відомих героїв нашої історії. (...) велася полеміка і про оцінку його історичної ролі» [9]. Цю полеміку намагається підтвердити член Угорської Ака-

демії Наук, історик Ігнац Ромшіч у статті «Секелі Д'єрдь Дожа. Бандит та/або народний ватажок?» [10]. Після короткого огляду історії селянської війни і життя Д'єрдя Дожі, автор підсумовує пов'язані з темою, часто суперечливі враження сучасників, історичні інтерпретації, художні бачення та систематизує їх за період з XVI сторіччя до теперішній час в контексті спрощеної системи політики ідентичності. В своїй доповіді влітку 2014 року в м. Timișoara (Румунія) сам Ромшіч визнав, що якщо обмежитися фактами про Д'єрдя Дожу, його доклад триватиме лише 10–15 хвилин: «У історика існують труднощі з сучасністю у тому, що він багато чого знає і змушений вибирати. Наші знання про Д'єрдя Дожу і його сучасників, угорських лідерів і героїв XV–XVI сторіччя, навпаки, набагато бідніші» [10].

З нагоди 500-річчя селянської війни історики дійшли згоди у тому, що у зв'язку з селянським повстанням Д'єрдя Дожі було знайдено відносно небагато нових матеріалів, більшість з яких вже були опрацьовані Шандором Маркі [7] й Анталом Фекете Надь [2]. У зв'язку з ювілеєм завдання дослідників було лише в тому, щоб зафарбувати ті «білі плями», яких досі можна знайти в біографії Д'єрдя Дожі.

У підручниках з світової історії зазвичай згадується, що основною причиною селянської війни Д'єрдя Дожі було нелюдське пригноблення бідний верств населення Угорщини. Однак важливо зазначити, що ці причини трактуються не у відповідності до сучасного

історичного мислення. Важливу роль відіграла релігійність широких верств населення, яка в антитурецькій кампанії була суттєвою опорою, адже її учасники після смерті могли розраховувати на повне відпущення всіх гріхів. Тим, що дворянство заборонила селянам брати участь в хрестових походах проти турків, практично перекрили єдиний шлях спасіння їх душ. Також слід розглядати як важливий мотив тогочасного «суспільного договору» наступне: звільнення від податків і привілеї шляхта завдячила тим, що захищала країну і націю ціною крові і життя. Якщо шляхта не виконає своїх зобов'язань, то втрачає свій привілейований статус, а її права, пов'язані з ним, також переходять до селянства. Одним з важливих каталізаторів цього руху була гілка обсервантів чернечого ордену францисканців, яка успішно привила масам центральну ідею повстання – «святе військо» селян, виконує волю божу проти «невіруючої» шляхти, що заважає божественній місії. Підсумовуючи причини селянського повстання, можна сказати, що випадкові події міжнародної політики були так само важливі, як і внутрішні політичні інтриги політичної еліти та внутрішньо-політичні процеси Угорського королівства.

Що стосується життя самого Д'єрдя Дожі, то дата і місце його народження залишаються невизначеними, та навіть його справжнє ім'я викликає сумнівів. За хронікою Міклоша Іштванфі поширена думка, що місцем народження Дожі є село Далнок (комітат Гаромсек), або село Макфолво. Одне вірно – у сучасних джерелах він згадується як Д'єрдь Секелі (Georgius Zekel) – прізвище Дожа стало загальноприйнятим лише вслід за Міклошем Іштванфі. Дожа походив з благородної секельської сім'ї пріміпілусів (дрібних дворян), тому уява про селянське походження також є хибною. Досі невідомо як він виглядав, адже не існує жодного сучасного зображення чи опису про нього, відомо лише те, що він був воїном сильної статури. Хоча про його життя ми знаємо порівняно мало (наявні документи передбачають існування аш двох Д'єрдьів Секелі/Дожа), тим більше відомо про його смерть. Згідно зі загальноприйнятою версією Д'єрдя Дожу було страчено панами, на чолі з

трансільванським воєводою Яношем Сапоєю, у такий спосіб: його посадили на гарячий трон, поклавши на голову розпечену залізну корону. У зв'язку з цим страшним способом страти Шандор Маркі у своїй книжки зазначив: *«ми повинні відкинути казку про розпечений трон ... яким би не був сильним дух і фізична сила Д'єрдя Дожі, він не міг би витримати таких катувань»* [7].

Страта Д'єрдя Дожі могла відбутися в середині липня 1514 року в Темешварі (сьогодні м. Timișoara, Румунія) у присутності величезного натовпу, що зібрався добровільно чи примусово. Ймовірно ця страта мала психологічне підґрунття – шляхта мала намір цим показати приклад долі лідера повстанців проти існуючого суспільного ладу. Роздягнутого догола Дожу прив'язали до великого крісла, а потім кат насадив на голову засудженого розпечений залізний обруч. У зв'язку з цим сучасник Д'єрдь Серемі у своїй хроніці писав: *«Вони наказали фараонам (циганам – автор) виготовити залізну корону, яку поклали у вогонь і витягли її з вогню кліщами, а розпечену корону посадили на голову Дожі. Кажуть, що при цьому Дожа навіть не ворухнувся і терпляче переносив усе це, а корону вдруге поклали у вогонь, щоб ще розжарити її і знову покласти на голову. І в третє»* [12]. Експерти, що реконструювали страту, дійшли висновку, що Д'єрдь Дожа практично втратив свідомість за лічені хвилини після «коронування», а потім помер, чим і пояснюється, що він переносив далі катування безголосно. Це припущення підтверджується й іншим сучасником, каноніком Іштваном Таурінусом, який пише, що під дією розпеченої корони: *«... із розколотого черепа виплеснулася рідина, його мозок витікав через вуха, рот і ніс ...»* [11]. Розпечений трон, безумовно легенда, оскільки жоден сучасник не згадує про неї, про це не йдеться і в листі угорського і чеського короля Владислава II до імператора Максиміліана: *«Повідомляємо, що Д'єрдя Секелі, організатора повстання, на день Апостолів (15 липня), коли він напав на Темешвар... трансільванський воєвода схопив... Згаданого Д'єрдя Секелі спочатку коронували розпеченою залізною короною, а потім голого зі зав'язаними ногами, коли він був ще живий,*

його війни... зубами розривали і жерли. Зрештою труп четвертували і повісили на шибениці» [6]. Цю історію підтверджує німецький очевидець, один із слуг маркграфа Д'єрдя Гогенцоллерна на ім'я Кріштоф, який нібито був присутнім на страті. Опис було опубліковано в листівці, що з'явилася в Німеччині, за якою: «... вони схопили його, роздягли і посадили у високе крісло. Потім виготовили для нього коронку із залізного обруча, розпекли цю корону і посадили на його голову ...» [3]. Розпечений трон Д'єрдя Дожи, безумовно, є пізнішою вигадкою, точніше пов'язаною з іменем поета Шандора Петефі, який у своїй вірші «Іменем народу» пов'язував цей мотив з особою Дожи: «Чи чули новину про Д'єрдя Дожу? / Спалили його на залізному троні, / Але його дух не горить у вогні, / Тому що він сам вогонь; стережіться: це полум'я знову спустошить вас!»

Водночас дивно, що за винятком ватажків, не було великих розплат серед селян. Переважно самі поміщики захищали своїх селян, оскільки, всупереч поширеній думці, селянська війна Дожи багато в чому відрізнялася від таких подій в інших частинах Європи, включаючи, серед іншого, той факт, що у повстанні на боці кріпаків боролася значна кі-

лькість представників дрібної і середньої шляхти. Сукупне різке погіршення економічних умов і зростаюча напруженість у зовнішній та внутрішній політиці призвели до того, що антитурецька кампанія переросла згодом у криваве повстання. Відповідальність історика: встановити, що винними за спалах цієї боротьби є обидві сторони (шляхта і селянство). У зв'язку з придушенням селянської війни європейська література зазначає, що закони 1514 року скасували право вільного переселення кріпаків, і таким чином почалося формування «другого кріпацтва». Однак реальність така, що ті кріпаки, які не брали участі в повстанні, могли зберегти свою свободу переселення. Але навіть ці, названі драконівськими, заходи не могли бути реалізовані, тому що самі поміщики перешкоджали засудженню своїх селян. Пізніше заборону на переселення було знято: у 1531 році Янош I (Сапої), а у 1547 році король Фердинанд I (Габсбург) знову дозволили селянам вільно переселятися. За останні роки історична наука багато зробила для «переформатування» історичної постаті Д'єрдя Дожи, але ще залишилося багато «білих плям», яких варто заповнити фарбами. Ця робота буде виконана у наступних наукових роботах.

Список використаних джерел

1. E. Kovács Péter. Dózsa György 1514–2014. // Magyar Tudomány, 2014 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.matud.iif.hu/2015/01/10.htm>.
2. Fekete, Nagy Antonius, Victor Kenéz, Ladislaus Solymosi, Geisa Érszegi, eds. Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Akadémiai Kiadó: Budapest. 1979. 727. old.
3. Geréb László. A magyar parasztháborúk irodalma, 1437–1514. Budapest, 1950 107 old.
4. Hámori Péter. Dózsa György két élete és két halála. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/02-hamori.pdf>.
5. Heltai Gáspár. Krónika a magyaroknak dolgairól// Budapest: Magyar Helikon. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: – <http://mek.oszk.hu/06400/06417/html/heltaiga0070001.html>.
6. Karácsonyi János. Egykorú tudósítások az 1514-iki pórlázadásról. //Történelemi Tár -1891 - 337-340 old.
7. Márki Sándor. Dósa György. Budapest: Atheaneum Kiadó, 1913. 535 old.
8. Pataki Zoltán. Dózsa Györgyről, tények és „belelátások”, művészeti ábrázolások tükrében. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nyugatijelen.com/jelenido/dozsa_gyorgyrol_tenyek_es_belelatasok_muveszeti_abrazolasok_tukreb_en.php.
9. Pomogáts Béla. Dózsa György alakja a magyar irodalomban. A Dózsa György vezette parasztfelkelés 500. évfordulójára // Nyelvünk és Kultúránk. 2014.05.03. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.mnyknt.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1520:dozsa-gyoergy-alakja-a-magyar-koelteszetben&catid=41:nyek-cikkek&Itemid=68.
10. Romsics Ignác: Székely Dózsa György. Haramia és/vagy népvész? // Rubicon történelmi folyóirat 2014 3. sz. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.rubicon.hu/romsics_ignac_szekely_dozsa_gyorgy_haramia_es_vagy_nepveszer/1/1/0
11. Stephanus Taurinus Olomucensis. Stauromachia id est Cruciatorum Servile Bellum (szerk. Juhász László). Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1944. – 89 old.
12. Szerémi György. Magyarország romlásáról. Budapest: Magyar Helikon, 1961. 318 old.
13. Tubero Lajos. Ompntariorum de temporibus suis libri. Francofurti [Frankfurt]: 1603. – 287-294. old.
14. Veráncsics Antal összes munkái. (Magy. tört. emlékek 3.) 2. k. Pest: Akadémiai Kiadó, 1857. 5-14. old.

Йовжа О. Новизна в оцінці історических фігури Дьєрдя Дожи к 500-лєтїю крєстїян-скї вїйни

В научной статье изучаем новые подходы в оценке исторической наукой фигуры руководителя крестьянской войны 1514 г. Дьєрдь Дожи, причины, ход и подавления крєстїянскї вїйни, а также изменения в историографии оценки крєстїянскї вїйни. Стараємся дати нову трактовку исторического процесса, который, в свою очередь, стал одним из предпосылок потери независимости Венгерского королевства после 1526 г.

Ключевые слова: крєстїяне, вїстание, казнь, дворянство, Дьєрдь Дожа.

Józsa Attila Novelty in the evaluation of the historical figures of György Dozsa to the 500th anniversary of the peasant uprising

The 500th anniversary of the Dozsa's peasant uprising by all means would be a worthy chance to re-evaluate the social role of the nobility and peasants. On the periphery of the Hungarian Kingdom (Upper Tisza Region or Transylvania) the nobility of the concerning its material situation and way of life did not differ much from the peasants living together with them, that is why their goals were mutual in many cases. That fact is also emphasized by the struggles for independence which took their beginning from there, the periphery, and in which the representatives of the nobility and the peasants were fighting shoulder to shoulder.

The uprising as a whole was spontaneous, it had no clearly defined goals. But historians find in it elements of the ideology of equality, the benchmark for which the congregation of Szekei close to it could serve. The specifics of the crusade, the preaching activity of the Franciscan observants contributed to the formation of the insurgents' image of themselves as God's chosen people, who are designed to combat not only the Turks, the "natural enemies of Christians", but "infidel and vile gentlemen" who are no less than the Turks, enemies for simple people.

The assessment of the personality and activities of the Dozsa in literature and in tradition changed: in the revolutionary poetry of Sandor Petőfi and the scientific literature of the socialist era, he was praised as a fighter for freedom and justice, in the XIX century and in recent decades, it is treated with a fair amount of skepticism.

In a scientific article we study new approaches in the evaluation by historical science of the figure of the head of the 1514 peasant war, György Dozsa, the causes, course and suppression of the peasant uprising, as well as changes in the historiography of the peasant war. We try to give a new interpretation of the historical process, which, in turn, has become one of the prerequisites for the loss of independence of the Hungarian kingdom after 1526.

Keywords: peasants, uprising, execution, nobility, György Dozsa.